

Minne menet Suomi ja sananvapaus?

Viime aikoina keskusteluilmapiiri maassamme näyttää muuttuneen. On selvää, että erityisesti sosiaalisessa mediassa esiintyy epäasiallista ja osin haitallistakin keskustelua, johon sisältyy erilaisten ryhmien leimaamista ja pilkkaa. Yksilötasolla se voi aiheuttaa suurta harmia ja johtaa ennalta-arvaamattomiin seurauksiin. Ryhmätasolla se voi aiheuttaa ulkopuolisuuden ja sosiaalisen kontrollin kokemista. Emme siis puolusta pilkkaa tai epäasiallista keskustelukulttuuria. Toisaalta myöskään sanan- tai uskonnonvapauden rajoittaminen ei sovi demokratiaan. Mitä vapautemme oikeasti sisältää? Onko se nyt vaarassa?

Ihmisoikeudet ja kansalaisoikeudet

Kun aloitamme ihmisoikeuksien ja kansalaisvapauksien tarkastelun on paikallaan ensin ymmärtää, mitä näillä käsitteillä todellisuudessa tarkoitamme. Englanninkielessä käytämme käsitteitä *'human rights'* ja *'civil rights'* tai myös käsitettä *'civil liberties'*. Nämä voisi kääntää nimenomaan suomen sanoiksi *'ihmisoikeudet'* ja *'kansalaisoikeudet'* tai ehkä *'perusoikeudet'*. Molemmat käsitteet tulevat tavallaan *Magna Charta* julistuksesta vuodelta 1215; *Magna Charta* on *Suuri peruskirja*, joka nimenomaan rajoitti julkista vallankäyttöä Britanniassa, mihin asiantilaan kuninkaan tuli tyytyä allekirjoitettuaan asiakirjan. Asiakirjan tarkoitus oli siis nimenomaan rajoittaa kuninkaan valtaa alamaisiinsa nähden. Vaikka tätä merkittävää asiakirjaa muutettiin useaan otteeseen, se oli vielä 1600 -luvulla julkinen asiakirja, jonka perusteella kuninkaiden jumalalliseksi ymmärrettyä valtaa pystyttiin rajoittamaan. *Magna Charta* on siis monien mielestä historiallisesti tarkastellen yksi demokratian peruskirjoja. Se on eräänlainen perustuslain esikuva.

Vaikka molemmat demokratiassa elävien yksilöiden oikeuksiin viittaavat käsitteet tulevat enemmän tai vähemmän tuosta samasta asiakirjasta ne merkitsevät kuitenkin vain osittain samaa asiaa.

Human Rights eli ihmisoikeuksien käsite viittaa itse asiassa jokaisen ihmisen ikään kuin sisäsyntyisiin oikeuksiin, joita hänen tulee nauttia vain koska hän on ihminen. Näille oikeuksille on tyypillistä niiden universaalius eli ne eivät periaatteessa riipu sellaisista tekijöistä kuin sukupuoli, kansallisuus tai uskonto. Civil Liberties eli kansalaisoikeudet tai perusoikeudet taas ovat riippuvaisia siitä, missä henkilö asuu eli mikä hallitus tai valtiovalta säättää lait ja valvoo niiden noudattamista juuri hänen alueellaan. Voisimme siis katsoa jälkimmäisten olevan oikeuksia, jotka takaavat samanvertaisuuden. Nämä ja ihmisoikeudet kylläkin limittyvät jonkin verran. Yleensä katsotaan, että ilmaisu- ja uskonnonvapaus, kokoontumisvapaus, laillisuusperiaate ja itsemääräämisoikeus sisältyisivät kansalaisten perusoikeuksiin. Jos tarkastelemme historiaa voimme kiistatta todeta toisen maailmansodan olleen vaikuttava tekijä nimenomaan universaalien ihmisoikeuksien kannalta.

YK adoptoi vuonna 1948 *'Declaration of Human Rights'* eli *Ihmisoikeuksien julistuksen*. Julistuksen yhteys toisen maailmansodan aikaisiin hirvittäviin ihmisoikeus -loukkauksiin on päivänselvä. Voimme myös todeta YK:n adoptoineen samana vuonna sen *'UN Convention on Genocide'* eli Kansanmurha -sopimuksen, joka sekin liittyi nimenomaan holokaustiin eli juutalaisten kansanmurhaan. Ihmisoikeus -rikkomukset taas on käsite, joka liittyy läheisesti juuri kansanmurhan konseptiin. Ihmisoikeuksiin kohdistuvat rikkomukset voivat olla yksi askel kansanmurhan tiellä.

Perustuslaki

Perustuslaki on kaikkein korkein laki, joka kansakunnalla ylipäätään on käytössään ja jota voidaan useimmissa valtioissa muuttaa vain poikkeuksellisen menettelyn kautta. Perustuslain toteutumista valvoo yleensä erityinen elin; Suomessa se on *Eduskunnan Perustuslakivaliokunta*. *Konstitutionalismi* on ajattelutapa, jonka mukaan poliittisen päätöksenteon valtaa on rajoitettava korkeammalla lailla. Usein esimerkkinä kansalaisoikeuksien toteutumisesta pidetään nimenomaan *'Constitution of The United States of America'* siis Yhdysvaltain perustuslakia vuodelta 1787 (vahvistettu 1788; otettu käyttöön 1789). Monet muut valtiot ovat ainakin osin lainanneet lakejaan nimenomaan Yhdysvalloista erityisesti sikäli kuin siihen sisältyy ajatus vallanjaosta ja yhdenvertaisuudesta lain edessä. Yhdysvaltain perustuslaki takaa omantunnon vapauden, uskonnonvapauden, ilmaisunvapauden, lehdistönvapauden ja vapauden esittää pyyntöjä/aloitteita hallitukselle. Lisäksi se takaa muun muassa erilaisia oikeuksia mahdolliselle syytetylle rikosepäilyn tilanteessa. Lakia voivat tulkita Yhdysvaltain Korkein Oikeus ja Liittovaltion alemmat oikeusasteet.

Tiedämme toki, että valistusfilosofit vaikuttivat suuresti yleiseen ilmapiiriin ja Yhdysvaltain perustuslakiin. Esimerkiksi *Voltaire*, jonka oikea nimi oli *Francois-Marie Arouet* (1694-1778) uskoi jokaisen yksilön vapauksiin, jopa niiden, joista hän ei erityisemmin piitannut. *Montesquieu*, jonka oikea nimi oli *Charles-Louis de Secondant* (1689-1755) kehitteli vallan kolmijako-opin. Orjakauppa, jota vastaan valistusfilosofit taistelivat, on sekin sittemmin osa Yhdysvaltain lakia sen lisäyksessä vuodelta 1865. Alkuperäisessä perustuslaissa orjakauppaa ei mainita, mikä kertoo aikojen muuttumisesta.

Suomen laki

Suomen perustuslaki muutettiin sen lopulliseen ja nykyiseen muotoonsa vuonna 1999 ja se tuli voimaan maaliskuussa 2000. Sitä edelsivät neljä eri lakia, joilla oli ikään kuin perustuslain voima. Perustuslakimme takaa monia oikeuksia, joista osa ovat hyvin relevantteja nyt vellovassa julkisessa keskustelussa. Perustuslain toinen luku käsittelee perusoikeuksia, joiden kohdalla nimenomaan yhdenvertaisuus periaate on hyvin tärkeä. Pykälän kahdeksan mukaan esimerkiksi ketään *'...ei saa tuomita rangaistukseen sellaisen teon perusteella, jota ei tekohetkellä ole säädetty rangaistavaksi.'* Pykälä yksitoista liittyy uskonnon ja omantunnon vapautteen ja sen mukaan jokaisella on *'...oikeus ilmaista vakaumus'*. Pykälä kaksitoista vahvistaa, että henkilöllä on oikeus ilmaisuun eli *'...jokaisella on sananvapaus...oikeus ilmaista...tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä'*. Tulemme tässä hyvin tärkeään pisteeseen eli asioiden ytimeen.

Perustuslaki takaa sananvapauden ja uskonnonvapauden. Se on kaikkein tärkein lakimme. Sitä vastassa on tällä hetkellä yhteiskunnassamme abstraktimpi käsite nimeltään *'hate speech'* tai *vihapuhe*. Suomen poliisin (www.poliisi.fi) mukaan vihapuhetta eli ole määritelty omaksi erilliseksi rikokseksi. Vihapuhe on käsite, jota on äärimmäisen vaikeaa määritellä. Jos vihapuheesta lähdetään rankaisemaan, se pitäisi ensin pystyä määrittelemään ja sitten vielä tasapainottamaan sananvapautta vastaan. Jos ja kun asia liittyy nimenomaan uskonnollisiin näkemyksiin, niin silloin myös uskonnonvapaus on kuvassa mukana. Poliisin mukaan vihapuhe -ilmiannot ovat lisääntyneet Suomessa hyvin paljon vuodesta 2015 lähtien. Tämä herättää kysymyksen lisääntyneiden ilmiäntöjen syistä. Johtuvatko ilmiannot vihapuheen lisääntymisestä vaiko vain siitä, että yleinen

ilmapiiri rohkaisee niitä? Esimerkiksi vuoden 2019 aikana Suomen Oikeusministeriö (www.oikeusministerio.fi) toteutti TV - kampanjan, jossa kansalaisia rohkaistiin ilmoittamaan vihapuhe. Lisäksi on selvää vain lehdistöä seuraamalla, että yleinen ilmapiiri ruokkii sananvapauden rajoittamista. Tämän johtopäätöksen voi vetää siitä, että monia vuosikymmenten takaisia ilmaisia pyydetään nyt anteeksi. Ottamatta lainkaan kantaa anteeksipyyntöön, joka voi olla oikeutettua ja merkityksellistä, on kuitenkin sanomattakin selvää, että sananvapauden rajoitukset tiedostetaan -ja niistä tiedotetaan nyt huomattavan selkeästi. Selkeällä suomen kielellä se mielestäni tarkoittaa sitä, että perustuslakimme takaamaa sananvapautta ei enää niinkään korosteta julkisuudessa kansalaisille kuuluvana oikeutena, vaan korostetaan nimenomaan tuon vapauden rajoituksia.

Lehdistö

Lehdistömme liittyy tähän selkeästi. Esimerkiksi valtakunnallisesti johtava lehti sekä levikiltään että yhteiskunnalliselta asemaltaan on *Helsingin Sanomat*. Helsingin Sanomat mainostaa sananvapautta, mutta käytännössä se rajoittaa sitä epämällä keskustelun sen kaikilta osapuolilta. Hyvä esimerkki tästä on nimenomaan entisen sisäministerin, kansanedustaja *Päivi Räsäsen* twiittikohu. Kirjoittelu aiheesta oli yksipuolista ja uskonnonvastaista. Päivi Räsäseltä ja hänen tukijoiltaan evättiin mahdollisuus vastineisiin, sillä perusteella, että keskustelu oli jo suljettu. Kuitenkin huomasin itse, että seuraavassa sunnuntainumerossa painettiin edelleen Räsäseen negatiivisesti suhtautunut kirjoitus. Tämä tarkoittaa siis sitä, että mainostettu sananvapaus koskee vain poliittisesti korrekteja, laajalle levinneitä mielipiteitä. Tiedämme, että mitä Israeliin tulee, tällainen käytäntö on ollut vallalla useissa tärkeimmistä päivälehdistämme jo vuosia. Edes yleisönoston vastineita ei ole usein julkaistu, kun kysymyksessä on ollut Israelia puolustava mielipide. Tämä huolimatta siitä, että kirjoittajat ovat olleet asiantuntevampia Israelin suhteen kuin lehden omat toimittajat, joilta esimerkiksi puuttuu (useimmiten) relevantit heprean ja arabian kielitaidot.

Tämä kaikki on huolestuttavaa koska lehdistöllä on niin suuri valta demokratiassa. Valtaosa väestöstä saa informaationsa lehdistöstä tai samamielisestä muusta mediasta. Median luoma paine ja joukkoajattelu siirtyvät vaikuttamaan myös oikeuden prosesseihin, eivätkä ne enää olekaan vain lakiin perustuvia prosesseja. Kulttuuri siis tunkeutuu myös oikeustaloon. Pahimmillaan kulttuuri muokkaa oikeuden käyttöä. Kulttuurimme on nyt kristillisten arvojemme vastainen, mistä seuraa se looginen johtopäätös, että tulee olemaan vaikeaa puolustaa noita samoja arvoja mahdollisesti vihamielisessä oikeudessa. Tällöin länsimainen samanarvoisuus perisaate ei enää toteudukaan.

Perustuslaki ja ihmisoikeudet

Perustuslain yhteiskunnallinen vahvuus, sananvapauden käsitteen ymmärtäminen ja uskonnonvapauden vallitseminen yhteiskunnassa eivät ole vain perusoikeuksia, vaan liittyvät saumattomasti universaaleihin ihmisoikeuksiin. Nythän on niin, että diktatuurin syntyessä ihmisoikeudet katoavat. Mutta nimenomaan sananvapaus on kansalaisoikeuksista useimmiten ensimmäinen katoava asia eikä Natsi-Saksa ole tähän sääntöön poikkeus. Propaganda natsiliikkeen puolesta ja juutalaisia vastaan alkoi esimerkiksi Natsi-Saksassa jo 30-luvulla ja muuttui hyvin nopeasti median täydelliseksi hallinnaksi. Jos katsomme monia Etelä-Amerikan diktatuureja

käsitteleviä dokumentteja, kirjapainojen tuhoamiset ovat visuaalisesti yksi ensimmäisiä näkyjämme. Toukokuun 1933 kirjapalot Saksassa ja Itävallassa ovat tässä samassa sarjassa. Runoilija *Heinrich Heine* (1797-1856) totesi aikoinaan, että *'siellä missä poltetaan kirjoja, poltetaan pian myös ihmisiä'*. Tämä toteutui kirjaimellisesti 1940 – luvulla. Sen pitäisi olla meille vakava varoitus. Vihapuheen, todellisen sellaisen, kitkemiseksi täytyy olla opetuksellisia keinoja, jotka kuitenkin sallivat kukoistavan sananvapauden. Diktatuurissa sananvapauden rajoittamista seuraa muiden vapauksien rajoittaminen.

Emme voi laittaa vapauksia tärkeysjärjestykseen, sillä ne kuuluvat yhteen. Mutta voimme todeta, että useimmiten sananvapauden loukkaaminen on ensimmäinen askel, josta seuraa muiden vapauksien kaventaminen.

Mistä ihmisoikeudet tulevat?

Viime kädessä ihmisoikeudet eivät tule yhteiskunnalta, valistusfilosofeilta tai poliittisilta liikkeiltä. Ne tulevat itse asiassa Raamatusta ja ovat todellakin universaaleja. Kun Jumala loi ihmisen, *'Hän loi hänet omaksi kuvakseen'* (1. Moos. 1:26-27) – tämän vuoksi jokainen ihminen on arvokas ja ihmisoikeuksien arvoinen. Mutta sen lisäksi Raamattu on kirja, jossa Jumala otti käyttöön samanvertaisuus -periaatteen. Kaiken oikeutemme perusta on Kymmenessä käskyssä; niihin kuuluu myös käsky *'olla sanomatta väärää todistusta lähimmäisestämme'*. (2. Moos. 20:16). Tämä käsky ei kuulu vain yksityisille ihmisille, vaan sitä tulee myös oikeuslaitoksemme ja lehdistömme noudattaa eikä se millään tavoin sodi perustuslakiamme vastaan.

Tämän lisäksi Raamattu kehottaa meitä *'julistamaan Jumalan suuria töitä kansojen keskellä'*. (Psalmi 105:1). Tämä on vapautemme; oikeutemme ja **kansojen ainoa suuri toivo**.

Tri Susanna Kokkonen

Tämä kirjoitus on johdanto Tri Susanna Kokkosen esitelmään, jonka hän pitää Karmel kongressissa kesäkuussa 2020.